

УДК 342.92

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.2.11>

Макарова Т.П.

*аспірантка 4-го року навчання
кафедри публічного та приватного права
Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського,
адвокат,
Національна асоціація адвокатів України
ORCID iD 0000-0002-2311-8939*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Захист основоположних прав і свобод людини під час повномасштабної війни є одним із основних завдань для України. В ці складні часи Україна, як демократична держава, захищає загальнолюдські цінності та демократичні свободи громадян, залишаючись вірною принципам і постулатам Європейської конвенції з прав людини та своєї Конституції. Але під час воєнного стану існують об'єктивні обмеження прав і свобод людини з метою забезпечення безпеки держави, в тому числі і для військовослужбовців, які виконують свій конституційний обов'язок захисту власної держави. Дотримання балансу між повагою до прав людини та їх всебічним захистом, дотриманням демократичних цінностей в умовах війни, з одного боку, та обороною держави, збереженням її територіальної цілісності та державності, з іншого – є головною метою України на третьому році повномасштабної війни.

На початку повномасштабного вторгнення в Україну кривавого московського сусіда держава і суспільство об'єднали всі можливі ресурси для опору. Таке єднання надало можливість зупинити армію, яка значно перевищувала за кількістю та озброєнням нашу державу. Шляхом прийняття певних нормативних актів Україна поступово запроваджувала механізм відступу від своїх зобов'язань в умовах надзвичайного стану, і суспільство на початковому етапі ставилося до цього з від-

повідним розумінням, в тому числі й до обмеження деяких своїх конституційних прав і свобод. Але на третьому році повномасштабної війни в Україні, в умовах тривалого воєнного стану, питання захисту прав людини, зокрема, доцільності та пропорційності, чіткого визначення меж обмежень прав і свобод громадян, стає актуальним. Наразі для збереження демократичних здобутків Україні вкрай необхідно знайти баланс між дотриманням прав людини та їх всебічним захистом, дотриманням демократичних цінностей в умовах війни та необхідністю здійснення заходів з оборони держави, збереження її територіальної цілісності та державності, а також відступом держави від взятих на себе зобов'язань. Перед владою постає завдання відновлення суспільної довіри та пошуку шляхів мотивації громадян до свідомої розбудови національного спротиву на довгострокову перспективу. Реалізація цих завдань можлива шляхом створення державою адміністративно-правового механізму всебічного захисту соціальних прав та гарантій військовослужбовців та членів їх сімей.

Дослідження особливостей захисту прав людини, зокрема соціальних прав військовослужбовців в умовах тривалого періоду воєнного стану, створення сучасного адміністративно-правового регулювання забезпечення прав та гарантій військовослужбовців та членів їх сімей, відступу держави від своїх зобов'язань під час воєнного стану, визна-

чення чітких, зрозумілих та прозорих меж такого відступу, досягнення балансу інтересів держави і громадянського суспільства в умовах повномасштабної війни в Україні, формування практичних пропозицій щодо запровадження справедливого та прозорого механізму захисту соціальних прав військовослужбовців відповідно до Європейської Конвенції з прав людини в умовах воєнного стану є метою цієї роботи.

Дослідження за даною темою ґрунтувалось на працях українських вчених, які зробили внесок у розвиток національної правової доктрини. Аналіз наукових праць таких теоретиків права та вчених, які досліджують питання прав людини під час війни Оніщенко Н.М. [1], Скрипнюк О.В., Шемшученко Ю.С. [2], Кучук А.М. [3], Сущенко В.М. [4], адміністративного та військового права Коропатніка І.М. [5], Петкова С.В. [6], Шопіної І.М. [7] надав можливість встановлення загальнотеоретичних положень адміністративної галузі юридичної науки. Теоретично-правові думки таких вчених як Копотун І.М. [8], Армаш Н.О. [9], Попков Б.О. [10], Джус О.А. [11], Микитюк М.А. [12], Журавльов Д.В. [13], Герасименко О.В. [14] стали основою для здійснення подальшого наукового пошуку, оскільки відносини, що виникають у сфері адміністративно-правового забезпечення державою прав людини під час воєнного стану, зокрема військовослужбовців та членів їх сімей є предметом регулювання адміністративного права.

Вчений Шамрай Б.М. наголошує на актуальності встановлення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань України. Він зазначає, що парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод військовослужбовців є ключовим елементом демократичного цивільного контролю за сектором безпеки та оборони в нашій державі.

Повномасштабна війна в Україні стала поштовхом для перезавантаження всіх сфер

життя країни, впровадження нових адміністративно-правових механізмів збереження демократичних цінностей, захисту прав людини та її основоположних свобод та одночасно збереження територіальної цілісності та державності країни, організації національного спротиву воєнній агресії московії.

При здійсненні дослідження використовувалися загальнонаукові методи аналізу, синтезу та формально-юридичний метод. Використання зазначеного методологічного інструментарію дозволило проаналізувати та виокремити інформацію із зазначених джерел та нормативно-правових актів, з'ясувати зміст правових норм цих актів та отримати нові знання, які знайшли своє відображення у викладеному матеріалі. Зазначені методи використовувалися при роботі з національними нормативно-правовими актами України, деякими міжнародними актами, які регулюють питання захисту прав людини і основоположних свобод, захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, позитивних та негативних зобов'язань держави в умовах воєнного стану.

Реалізація поставленої мети вимагає виконання наступних дослідницьких завдань: надання характеристики позитивних і негативних зобов'язань держави; характеристика принципів відступу держави від зобов'язань під час воєнного стану, аналіз основних методів захисту прав людини в умовах воєнного стану, визначення шляхи пошуку балансу між адміністративно-правовим регулюванням відступу держави від власних зобов'язань та забезпеченням соціальних та гарантій військовослужбовців та членів їх сімей в умовах воєнного стану.

З моменту ратифікації Верховною Радою України 17 липня 1997 року Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (Європейська конвенція з прав людини) [15]. Україна приєдналася до визнання і забезпечення проголошених у ній прав людини і основоположних свобод та взяла на себе зобов'язання забезпечувати повагу до

прав людини шляхом гарантування цих прав. Забезпечення прав людини з боку держави може здійснюватися як шляхом активних дій, зокрема шляхом судового захисту прав, передбачених Конвенцією, коли втручання не походить безпосередньо від держави, так і шляхом утримання від будь-яких дій, а саме утримання від безпосереднього втручання в права людини з боку держави, її органів та представників. Такі дії держави щодо гарантування прав людини пов'язані з видами зобов'язань з боку держав-учасниць Конвенції.

Стаття 17 Європейська конвенція з прав людини забороняє будь-кому зловживати правами для будь-якого обмеження конвенційних прав, а саме: «Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитися як таке, що уповноважує будь-яку державу, групу осіб чи окрему особу займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-які дії, спрямовані на скасування будь-яких прав чи свобод, визнаних у цій Конвенції, або на їх обмеження в більшій мірі, ніж передбачено в Конвенції».

Загальні визначення прав людини в Європейській Конвенції з прав людини передбачають, що негативні зобов'язання держави визначають негативний аспект свободи і захищають особу від небажаного, надмірного втручання держави у сферу її індивідуальних прав і свобод, а саме: право на життя, повагу до честі і гідності, заборону катувань, право на свободу думки, слова, віросповідання, заборону дискримінації, право на мирні зібрання та об'єднання тощо.

Негативні зобов'язання держави та її агентів в особі органів державної влади, місцевого самоврядування та їх посадових осіб, полягають в утриманні від будь-яких дій, спрямованих на порушення або незаконне обмеження прав людини.

Конвенція встановлює умови для виправдання втручання держави в права людини. Такі умови є поєднанням трьох елементів: втручання здійснюється відповідно до закону, відповідає легітимній меті та є необхідним у демократичному суспільстві.

Верховенство права, один з основоположних принципів демократичного суспільства, притаманний усім статтям Конвенції. Дотримання справедливого балансу між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав особи, виникає виключно, якщо втручання відповідає вимогам законності і не було свавільним, тобто необхідним.

Необхідність у демократичному суспільстві полягає в наступному: по-перше, причини, що виправдовують втручання, є релевантними і достатніми; по-друге, існує нагальна суспільна потреба в такому втручанні; по-третє, втручання є пропорційним до законної мети.

Негативний обов'язок держави, який полягає в тому, щоб не перешкоджати особі вільно здійснювати свої права, а також доповнюється позитивним обов'язком – створювати умови для вільного здійснення цих прав та їх захисту з боку держави.

Головною особливістю позитивних зобов'язань держави є те, що вони вимагають від національних органів влади застосовувати необхідні засоби для забезпечення прав людини, або, точніше, вживати прийнятних (розумних) і належних заходів для захисту цих прав.

Визначення межі між позитивними та негативними зобов'язаннями держави за Конвенцією є складним завданням, тому важливо забезпечити адекватний баланс між інтересами особи та суспільства, з урахуванням свободи розсуду, якою користується держава.

Стаття 15 Конвенції встановлює підстави для відступу від зобов'язань під час надзвичайного стану. Відповідно до частини першої цієї статті, під час війни або іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації, держава може вживати заходів у відступ від своїх зобов'язань за цією Конвенцією лише в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

Це положення встановлює три умови для дійсного відступу від зобов'язань, які мають

виконуватися державою одночасно. Такий відступ має відбуватися під час війни або іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації, заходи, що вживаються у відповідь на таку війну або суспільну небезпеку, не повинні виходити за межі того, що вимагає гострота ситуації, а також заходи не повинні бути несумісними з іншими зобов'язаннями держави за міжнародним правом.

Європейська Конвенція з прав людини захищає певні права від відступу держави від зобов'язань щодо їх забезпечення. Відповідно до положень частини 2 статті 15, це: стаття 2 (право на життя), за винятком випадків смерті внаслідок законних воєнних дій; стаття 3 (заборона катувань та інших форм жорстокого поводження); стаття 4, частина 1 (заборона рабства та примусової праці); і стаття 7 (відсутність покарання без закону).

Дія пункту 2 статті 15 полягає в тому, що права, про які в ньому йдеться, продовжують застосовуватися в будь-який час війни або громадської небезпеки, незважаючи на будь-які відступи з боку Договірної держави.

Положення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод відображені в Конституції України [16].

Так, ч. 2. ст. 3 Конституції України проголошує, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Стаття 64 Конституції України проголошує, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Але не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції, а саме: право на рівність конституційних прав та право на рівність перед законом, право на громадянство України та його захист за межами України, право на життя та його захист, право на

повагу до його гідності, право на свободу та особисту недоторканість, право на звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування, право на житло, право на шлюб, право дітей на рівність незалежно від походження, право на справедливий судовий захист, право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень, право на обізнаність у своїх правах та обов'язків, право не відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення, право на професійну правничу допомогу, право на невиконання явно злочинного розпорядження чи наказу, право на презумпцію невинуватості, право на захист.

У зв'язку з подіями 2014 року в Криму, Донецькій та Луганській областях Верховна Рада України 12 травня 2015 року прийняла Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [17]. Зрозуміло, що після повномасштабного вторгнення до цього Закону були внесені відповідні зміни.

Правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України від 24 лютого 2022 року №64/2022 [18]. Воєнний стан на всій території України продовжується відповідними змінами до цього Указу.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає поняття воєнного стану як особливого правового режиму, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військово-

вим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки.

Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України, що закріплено статтею 65 Конституції України. В реалізації цього обов'язку всі громадяни є рівними в своїх правах.

Стаття 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює, що саме в указі Президента України Про введення воєнного стану має бути визначений вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану, із зазначенням строку дії цих обмежень.

Відповідно до частини 5 статті 6 Закону про воєнний стан, в пункті 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» зазначено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, ..., які передбачені частиною першою статті 8 цього Закону.

Аналізуючи правові норми, викладені у статті 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», зрозуміло, що саме в Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» має бути викладений вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку із введенням воєнного стану, вказані межі таких обмежень та підстави для їх обмеження.

У зв'язку з введенням воєнного стану в Україні з 24 лютого 2022 року тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, обмежуються конституційні права і свободи людини і громадянина, гарантовані державою та закріплені Конституцією України, а саме: – право на недоторканність житла (ст. 30); право на таємницю листування, телефонних розмов,

телеграфної та іншої кореспонденції» (стаття 31); право на недопущення втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 32); право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом (ст. 33); право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» (ст. 34); право на мирні зібрання (стаття 39); право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності» (ст. 41); право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом» (ст. 42); право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку кожен вільно обирає або на яку вільно погоджується (ст. 43); право на освіту (стаття 53), право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, право на доступ до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування (стаття 38).

Відповідно до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану в Україні», на території нашої держави, воєнний стан введений на всій її території, військово командування разом з військовими адміністраціями може самостійно або із залученням органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування вводити та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені указом Президента України про введення воєнного стану. Доцільно навести деякі з таких заходів, які кореспондують з обмеженням конституційних прав і свобод людини, які закріплені Конституцією України та які, у деяких випадках можуть прямо стосуватися військовослужбовців та членів їх сімей:

– примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній власності... для потреб держави в умовах правового режиму воєнного

стану в порядку, встановленому законом, з видачею відповідних документів встановленої форми;

– встановлювати в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, особливий режим в'їзду та виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, ..., а також рух транспортних засобів;

– перевіряти в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, документи у осіб, а в разі потреби – проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу і вантажобагажу, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України;

– встановлювати в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, заборону або обмеження на вибір місця перебування або місця проживання осіб на території, де введено воєнний стан.

Отже, формулювання про те, що «в період дії воєнного стану можуть бути обмежені конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України» є загальним і недостатнім, в наведеному Законі про правовий режим воєнного стану йдеться тільки про посилення на певні норми конституції України. В Указі Президента також відсутні прямі конкретні визначенні норми, які підлягають обмеженню, відсутні мета, підстави, обґрунтування, конкретних меж цих обмежень. Така не конкретність призводить до правової невизначеності, що є неприпустимим для правової держави. Зрозуміло, що одного лише посилення на введення воєнного стану в країні недостатньо для обмеження конституційних прав і свобод особи в демократичному суспільстві, оскільки не розкривається їх зміст та межі обмежень.

Враховуючи, що це прямі норми Конституції України, то будь-які обмеження або звуження обсягу мають бути чіткі, зрозумілі та закріплені в Законі. Більше того, обмеження конституційних норм має відбуватися виключно на підставі законів України, а втру-

чання у конституційні права громадян на підставі підзаконних актів є неприпустимим в правовій державі.

Наведені обмеження без обґрунтування та без чіткого визначення меж таких обмежень є прямим недотриманням державою положення статті 15 Конвенції, яка вимагає адекватного обґрунтування для запровадження таких обмежень, встановлення чітких меж та критеріїв. Адже правова держава може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за Конвенцією, лише в тій мірі, в якій цього вимагає гострота ситуації. Більше того, на третьому році повномасштабної війни, де тривають заходи щодо постійної мобілізації, а громадяни боронять державу, забезпечуючи свободи України, як демократичної держави, Україна нарешті має визначитись щодо обсягу, меж та критеріїв відступу від своїх зобов'язань в тій мірі, щоб належним чином гарантувати та забезпечити конституційні права громадян, в тому числі і соціальні права військовослужбовців та членів їх сімей. Оскільки саме це визначає соціальну справедливість та довіру суспільства до держави.

Одним із шляхів вирішення зазначеної проблеми вбачається посилення парламентського контролю за дотриманням конституційних прав людини щодо військовослужбовців – через заснування в Україні служби військового омбудсмена. Спеціалізований військовий омбудсман як особлива правозахисна інституція, незалежна від жодних органів влади, здатний більш ефективно захищати права військових. Цей інститут сприятиме демократизації національної військової адміністрації зокрема та військових відносин взагалі, забезпеченню додержання законності у сфері функціонування збройних сил та гарантуванню правової безпеки в армії [19].

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей» [20] встановлює, що військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України

та законах України, з урахуванням особливостей, встановлених цим та іншими законами. Отже, жодне обмеження прав військовослужбовців будь-яким підзаконним нормативним актом є протиправним і посилення на воєнний стан в країні не виправданням для цього.

Отже, будь-яке втручання в соціальні права військовослужбовців та членів їх сімей має відбуватися виключно за принципами, які наведені в Європейській конвенції з прав людини, має бути обґрунтованим та міститися виключно в законах України, оскільки ці обмеження стосуються прямих норм, закріплених у Конституції України.

При цьому, держава повинна забезпечити умови виправданості свого втручання в права військовослужбовців та членів їх сімей відповідно до вимог Конвенції. Держава має довести суспільству, що таке втручання відбувається «відповідно до закону», відповідає легітимній меті та є «необхідним у демократичному суспільстві». Дотримання таких вимог забезпечить довіру громадянського суспільства до держави при запровадженні обмежувальних заходів щодо прав і свобод людини. Такий підхід буде мати велике значення для військових щодо їх мотивації та довіри до влади, адже вони захищають не представників уряду, а власну батьківщину, свій народ, свою землю, свої родини, свої конституційні права і свободи. Військовослужбовець не є абстрактним поняттям і не роботом, здатним на виконання будь-яких наказів. Це перш за все людина, громадянин своєї країни, який добровільно чи за призовом постав на захист своєї держави, чесно виконує свої громадянські обов'язки, які покладені на нього Конституцією. В свою чергу, держава Україна також зобов'язана виконати свої зобов'язання за Конституцією – вжити всіх заходів щодо забезпечення прав, в тому числі і соціальних військовослужбовців та членів їх сімей.

Такі основоположні права військовослужбовців, як право на рівність перед законом, право на життя та право на повагу та гідність, держава зобов'язана не тільки гарантувати,

а й забезпечити належним адміністративно-правовим механізмом. Саме з цього починаються зобов'язання держави щодо соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Будь-які обмеження прав людини, яка ціною свого здоров'я та життя стоїть на захисті України не можуть бути обмежені без відповідного обґрунтування та чіткого визначення меж такого обмеження, без достатніх на це причин, нагальної потреби та пропорційності до законної мети. Саме із ставлення держави, сумлінного виконання взятих на себе зобов'язань до прав і законних інтересів військовослужбовців починається довіра суспільства до держави в умовах воєнного стану.

Справедливий баланс між загальними інтересами суспільства та вимогами захисту основоположних прав особи можливий лише в умовах верховенства права. Правова і демократична держава зобов'язана довести громадянському суспільству, що втручання в права людини і основоположні свободи, особливо в умовах воєнного стану, не є свавільним, а необхідним для захисту національних інтересів, незалежності, є належним і достатнім, що таке втручання є нагальною суспільною потребою, є пропорційним легітимній меті захисту держави. Адже саме на громадян покладено обов'язок захищати державу під час війни, свої конституційні свободи. Саме громадяни віддають своє життя, захищаючи свою державу під час війни. Отже, громадяни мають право на повагу з боку держави, яку вони захищають, і на захист своїх прав та інтересів з боку держави.

В своєму дослідженні Шамрай Б.М. наголошував, що важливу значення за додержанням конституційних прав і свобод військовослужбовців має парламентський контроль, який здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та безпосередньо представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у справах захисту прав військовослужбовців. Проте, урахувавши вимоги сьогодення, зокрема проведення опе-

рації Об'єднаних сил на сході нашої країни, збільшення чисельності Збройних Сил України та інших військових формувань, а також досвід зарубіжних країн, доцільно створити окремий інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав військовослужбовців [21].

В умовах війни в будь-якій країні, яка захищає свою державність від агресора, має відбуватися процес трансформації як гро-

мадянського суспільства, так і держави. Цей процес в Україні має бути спрямований на посилення її обороноздатності. Трансформація адміністративно-правового забезпечення прав військовослужбовців та членів їх сімей має охопити всі сфери життя країни. Саме під час воєнного стану найбільш нагальною потребою є реалізація принципу «держава для людини», а не «людина для держави».

Анотація

Актуальність захисту основоположних прав людини під час повномасштабної війни має велике значення для України. Адже Україна, як демократична держава, захищає загальнолюдські цінності та демократичні свободи громадян. Сьогодні, кожна сфера суспільного життя України, зазнала згубного впливу війни, завдавши довготривалої шкоди соціальній, економічній та політичній структурі держави. Перед обличчям такої людської трагедії, як війна, Україна намагається залишатися вірною принципам і постулатам Європейської конвенції з прав людини та своєї Конституції. Але під час воєнного стану існують об'єктивні обмеження прав і свобод людини з метою забезпечення безпеки держави, в тому числі і для військовослужбовців, які стоять на захисті власної держави. Дотримання балансу між повагою до прав людини та їх всебічним захистом, дотриманням демократичних цінностей в умовах війни, з одного боку, та обороною держави, збереженням її територіальної цілісності та державності, з іншого – є головною метою України на третьому році повномасштабної війни.

Метою статті є дослідження особливостей захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей відповідно до положень Європейської Конвенції з прав людини під час повномасштабної війни, пошук шляхів збалансування позитивних і негативних зобов'язань держави щодо дотримання прав людини під час воєнного стану в Україні, формулювання практичних пропозицій щодо запровадження справедливого і прозорого механізму відступу держави від своїх зобов'язань під час воєнного стану, що ґрунтується на демократичних здобутках.

При здійсненні дослідження використовувалися загальнонаукові методи аналізу, синтезу та формально-юридичний метод. Використання вищезазначеного методологічного інструментарію дозволило проаналізувати та виокремити інформацію з джерел та нормативно-правових актів, з'ясувати зміст правових норм цих актів та отримати нові знання, що знайшло своє відображення у викладеному матеріалі.

Результатом аналізу стало встановлення інформації про особливості захисту прав людини під час воєнного стану в Україні, а також відступлення держави від своїх зобов'язань під час повномасштабного вторгнення, та встановлення шляхів збереження балансу інтересів держави, демократичного суспільства та соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей під час повномасштабної війни, основою якого є комплексний, справедливий та зрозумілий механізм адміністративно-правового забезпечення соціальних прав та гарантій з боку держави.

Сформовано декілька висновків та пропозицій, спрямованих на вдосконалення врегулювання адміністративно-правового забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в умовах повномасштабної війни. Оскільки, Україна, як демократична держава потребує створення шляхів забезпечення балансу між інтересами держави, українського суспільства в цілому та конкретного громадянина, який її захищає. Забезпечення Україною прав і свобод військовослужбовців, забезпечення їх соціального і правового захисту

Ключові слова: адміністративне право, адміністративно-правова реформа, права людини, захист соціальних прав військовослужбовців в умовах воєнного стану, відступ від зобов'язань під час воєнного стану.

Makarova T.P. Relevance of protection of the rights of servicemen during martial law in Ukraine in accordance with the European Convention on Human Rights

The urgency of protecting fundamental human rights during a full-scale war is of great importance for Ukraine. After all, Ukraine, as a democratic state, protects human values and democratic freedoms of its citizens. Today, every sphere of public life in Ukraine has been adversely affected by the war, causing lasting damage to the social, economic and political structure of the country. In the face of such a human tragedy as war, Ukraine is trying to remain faithful to the principles and tenets of the European Convention on Human Rights and its Constitution. However, during martial law, there are objective restrictions on human rights and freedoms in order to ensure the security of the state, including for military personnel defending their own country. Maintaining a balance between respect for human rights and their comprehensive protection, adherence to democratic values in wartime, on the one hand, and the defence of the State, preservation of its territorial integrity and statehood, on the other, is the main goal of Ukraine in the third year of full-scale war.

The purpose of the article is to study the peculiarities of protection of social rights of servicemen and their family members in accordance with the provisions of the European Convention on Human Rights during a full-scale war, to find ways to balance the positive and negative obligations of the State to respect human rights during martial law in Ukraine, and to formulate practical proposals for introducing a fair and transparent mechanism for the State to derogate from its obligations during martial law based on democratic achievements.

The study was conducted using general scientific methods of analysis, synthesis and formal legal method. The use of the aforementioned methodological tools made it possible to analyse and extract information from sources and legal acts, to clarify the content of the legal provisions of these acts and to gain new knowledge, which is reflected in the material presented here.

The analysis resulted in the identification of information on the specifics of human rights protection during martial law in Ukraine, as well as the State's derogation from its obligations during a full-scale invasion, and the identification of ways to maintain the balance of interests of the State, democratic society and social rights of servicemen and their families during a full-scale war, based on a comprehensive, fair and understandable mechanism of administrative and legal support for social rights and guarantees by the State.

The author formulates several conclusions and proposals aimed at improving the regulation of administrative and legal support for social rights of servicemen and their family members in a full-scale war. Since Ukraine, as a democratic state, needs to create ways to ensure a balance between the interests of the state, Ukrainian society as a whole and a particular citizen who defends it. Ensuring the rights and freedoms of servicemen, ensuring their social and legal protection by Ukraine

Key words: administrative law, administrative and legal reform, human rights, protection of social rights of servicemen under martial law, derogation from obligations under martial law.

Список використаних джерел:

1. Оніщенко Н.М. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку : проблеми, реалії, перспективи : Монографія / за ред. академіка НАН України Ю.С. Шемшученко. Київ : Юридична думка, 2008. 320 с.
2. Шемшученко Ю.С., Скрипнюк О.В. Сучасний конституційний процес і проблеми вдосконалення регулювання захисту прав людини в Конституції України (частина перша). *Публічне право*. 2015. № 3. С.12-19
3. Кучук А. М. Основи теорії правового поліцентризму : монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2017. 312 с.
4. Сущенко В. М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Том 129. Юридичні науки*. 2012. С. 28-31

5. Мобілізаційні підрозділи: в органах державної влади, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, які мають мобілізаційні завдання (замовлення). / І.М. Коропатнік та ін. Київ : ВД «Професіонал», 2023. 442 с.
6. Адміністративно-правова реформа в Україні : навчальний посібник. / Н.О. Армаш та ін. ; за заг. ред. С.В. Петкова. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. 180 с.
7. Військове право : підручник. / І.М. Шопіна, та ін. ; за ред. І.М. Коропатнік, Київ : Алерта, 2019. 648 с.
8. Пенсійне забезпечення військовослужбовців в умовах воєнного стану. Загальне пенсійне забезпечення в умовах воєнного стану. / Укл. : І.М. Копотун, Київ : ВД «Професіонал», 2023. 692 с.
9. Адміністративна діяльність органів публічної влади. Сучасний стан та перспективи розвитку. / С.В. Петков, та ін. Київ : КНТ, 2019. 207 с.
10. Україна під час російсько-української війни 2014-2023 рр.: генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень : монографія. / За заг. ред. Б.О. Попков. Київ : Видавництво Ліра-К. 2023. 272 с.
11. Державні гарантії захисту соціальних прав військовослужбовців і членів їх сімей: загальний соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей; соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей в особливий період (зокрема під час воєнного стану); міжнародний аспект соціального захисту військовослужбовців (стандарти НАТО) / укл. О.А. Джус та ін. Київ : ВД «Професіонал», 2023. 594 с.
12. Мобілізаційні підрозділи: в органах державної влади, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, які мають мобілізаційні завдання (замовлення) / укл. І.М. Копотун та ін. Київ : ВД «Професіонал», 2023. 442 с.
13. Мобілізація і мобілізаційна підготовка в Україні 2022: Основне законодавство, коментарі та роз'яснення, правові позиції Верховного суду. / упоряд. С.В. Петков та ін. Київ : ВД «Професіонал», 2022. 330 с.
14. Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: практичні аспекти діяльності посадових осіб військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки: методичний посібник / О.В. Герасименко та ін. Київ : НДЦГПЗС України, 2023. 130 с.
15. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950, Закон України від 17.07.97 №475/97-ВР / Верховна Рада України. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 10.03.2024).
16. Конституція України: Закон України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 10.03.2024).
17. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII / Верховна Рада України. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 10.03.2024).
18. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 / Президент України. База даних «Законодавство України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення 10.03.2024).
19. Майданник О. О. Інститут омбудсмана у механізмі забезпечення прав людини в Україні // Адвокат: загальнодерж. проф. журн. / Спілка адвокатів України, Академія адвокатури України, Укрінюрколегія, Укр. адвокатська корпор., Ред. журн. Київ: Адвокат. 2010. № 7. С. 12–16.
20. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України 20 грудня 1991 року № 2011-XII / Верховна Рада України. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення 10.03.2024).